

POLITIČKA TOLERANCIJA U STRUKTURI DEMOKRATSKE POLITIČKE KULTURE

Vladimir Vujčić

Fakultet političkih znanosti, Zagreb

UDK 321.7:172.4

172.4:321.7

Pregledni rad

Primljeno: 25. 10. 1995.

U ovom radu analizira se mjesto i uloga političke tolerancije u strukturi demokratske političke kulture i njihov funkcionalni odnos prema demokraciji odnosno slobodi. Analiza se prije svega temelji na istraživanjima demokratske političke kulture u SAD-u i Rusiji J. L. Gibsona. Rezultati njegovih istraživanja pokazali su da građani Rusije (Moskovske oblasti) imaju zavidnu razinu demokratske političke kulture na svim dimenzijama ove pojave, osim na dimenziji političke tolerancije. Samo je oko 19% njih iskazalo stav političke tolerancije prema opozicijskim grupama u društvu, dok je taj postotak u SAD-u bio dvostruko veći. I na nekim drugim mjerama ruski građani su bili inferiorniji prema američkim građanima. Tako su rezultati pokazali da su ruski građani posjedovali razmjerno visoku razinu samocenzure (opažanja interpersonalnog ograničenja za slobodno političko ponašanje). Iz toga se mogao izvesti zaključak kako je visoka samocenzura, kao i mjera o nepovjerenju jednih u druge, štetnija za razvoj demokracije nego opažena represija koja može dolaziti od vladajućih struktura (tj. režima).

Ovdje nije namjera raspravljati teorijski o pojmu, vrstama, funkcijama i drugim aspektima političke kulture (vidjeti o tome opširnije u mojoj knjizi o političkoj kulturi i političkoj socijalizaciji, 1993.),¹ već samo o važnosti političke kulture za razvoj stabilne demokracije i napose o mjestu političke tolerancije u strukturi političke kulture i njezinoj važnosti za unapređivanje ukupnih političkih sloboda ljudi.

Već su glasoviti istraživači građanske političke kulture G. Almond i S. Verba, jasno naglasili važnost političke kulture za razvoj stabilne i djelotvorne demo-

1

V. Vujčić, *Politička kultura i politička socijalizacija*, "Alinea", Zagreb, 1993.

kratske države (1963.),² a J. L. Gibson sa suradnicima (1992.), veoma poznati američki znanstvenik u politološkim znanostima, tvrdi da vjerovanja, vrijednosti i akcije običnih građana mogu imati značajnu ulogu u procesu društvenih promjena, a napose u održavanju stabilnosti demokratske društvene strukture. Na koncu, ističu oni, "demokracija je više od niza političkih institucija; ona traži potporu mnoštva političkih, socijalnih, legalnih i ekonomskih vrijednosti u srcima i mislima običnih građana države".³ Oni polaze od temeljne hipoteze da su procesi promjene u državi ovisni o političkoj kulturi građana i političara dotične države. Nije, dakle, teško pokazati da mnogi teoretičari i istraživači dokazuju važnost političke kulture za ostvarivanje demokratskih promjena i za uspostavljanje stabilne demokracije u društvu. U tome se gotovo svi slažu, ali u isto vrijeme ima "malo suglasnosti o listi specifičnih kulturnih atributa korisnih za demokratski razvoj".⁴

Prema Gibsonu i kolegama, demokratski građanin je onaj koji vjeruje u individualnu slobodu i koji je politički tolerantan, koji zadržava izvjesnu količinu nepovjerenja prema političkim autoritetima, ali u isto vrijeme ima mnogo povjerenja u sugrađane, koji gleda na državu (tj. na vlast) kao na nešto što je legalno ograničeno i koji podupire temeljne demokratske institucije i procese (Gibson i dr., 1992., 332). Nema razloga ne složiti se s ovakvom definicijom demokratskog građanina, iako su plauzibilnije operativne definicije ovog pojma. Ali ono što je ovdje važno jest činjenica da je danas nemoguće pronaći ozbiljnijeg autora koji ne bi zastupao ideju tolerancije u strukturi političke kulture građana u demokratskim zajednicama.

Gibson i kolege smatraju da demokratska politička kultura ima barem sedam temeljnih subdimenzija, a to su ove: 1. politička tolerancija, 2. sloboda i njezino pozitivno vrednovanje, 3. podržavanje općih normi demokracije, 4. svijest o ljudskim pravima 5. podržavanje razlika u mišljenju (pravo na razliku, *dissent*), 6. podržavanje nezavisnosti medija i 7. podržavanje institucije slobodnih i kompetitivnih izbora. Prema tome, politička tolerancija u strukturi bazičnih dimenzija demokratske političke kulture, tj. onoga što čini temeljni fond takve kulture, zauzima odlučujuće mjesto. Teorijski je to tako, ali kako politička tolerancija stvarno funkcionira u strukturi demokratske političke kulture, na to pitanje nije moguće odgovoriti bez sustavnih empirijskih istraživanja relacija dimenzija navedene kulture. Takvim istraživanjima, u značajnoj mjeri, bavio se Gibson sa svojim kolegama. Istraživanja nije provodio u SAD-u, već i u Rusiji početkom ovog desetljeća, dakle na pragu naviještenih demokratskih promje-

2

G. A. Almond and S. Verba, *The Civic Culture*, Princeton Univ. Press, 1963., str. 498.

3

J. L. Gibson, R. M. Duch, and K. L. Tedin, *Democratic Values and the Transformation of the Soviet Union*, *The Journal of Politics*, 1992., Vol. 54, No. 2, str. 330.

4

J. L. Gibson, 1992., op. cit., str. 332.

na koje su se odvijale pod geslom "glasnosti" i "perestrojke". Ovdje će se iznijeti samo neki rezultati njihova opsežnog istraživanja, a napose oni koji se tiču mjesta i uloge političke tolerancije u strukturi demokratske političke kulture, kao bitnog uvjeta za ostvarivanje i stabiliziranje demokratskih promjena u suvremenom društvu.

Rezultati istraživanja su pokazali da su ruski građani (iz Moskovske oblasti) imali zavidnu razinu demokratske političke kulture, odnosno potpore svim navedenim komponentama demokratske političke kulture, osim jednoj – toleranciji političkih protivnika. Samo oko 19% (u prosjeku) ispitanika raznih dobnih skupina pokazivalo je stav tolerancije prema svojim oponentima. U SAD-u je istraživanje, provedeno 1987. pokazalo da su američki građani bili gotovo dvostruko tolerantniji od ruskih građana. Autori zaključuju da je bez tolerancije nemoguće ostvariti rasprostranjeno političko nadmetanje za političke pozicije i funkcije u društvu, da je bez nje ugrožena legitimnost postojećeg režima, a konformizam postaje dominirajući oblik ponašanja.

Jasno je da je tolerancija raznih neonacističkih i neofašističkih grupa u društvu veoma rizična i sporna stvar. Ruski ispitanici izabrali su neonaciste i nacionaliste kao najmanje cijenjene grupe, tj. kao mete (ne)tolerancije, u udjelu od 34% odnosno 14% u odnosu na ostale izabrane grupe. To znači da je gotovo 50% ispitanika izabralo kao najmanje prihvaćene grupe upravo grupe na političkoj desnici. Postavlja se, naime, pitanje koliko je opravdano takve grupe uopće tolerirati, tj. tolerirati njihovu slobodu govora, okupljanja, udruživanja i natjecanja za javne službe? Nije li niska razina politike tolerancije ovakvih grupa izraz visoke razine opažene prijetnje od takvih grupa, tj. ugroze za slobode i demokraciju u ruskom društvu? To, nažalost, iz podataka kojima raspolazemo ne možemo zaključiti. A vjerojatno je upravo visoka razina opažene prijetnje ta koja je reducirala razinu političke tolerancije ruskih građana prema svojim političkim oponentima. Tako izgleda da ruski građani dosta visoko podržavaju sve relevantne komponente demokratske političke kulture (slobodu govora, slobodu medija, slobodu političkog nadmetanja itd.), ali ne i toleranciju svojih političkih oponentata. Time se, zapravo, poništavaju rezultati potpore normama demokracije.

Ovaj konflikt između potpore općim normama demokracije (slobodi govora, javnog okupljanja itd.) i tolerancije suprotstavljenih grupa veoma je složen i rizičan. R. D. Gastil (1989.), jedan od komparativnih istraživača političkih prava i civilnih sloboda (riječ je o "barometru tih prava") u suvremenome svijetu, uviđa činjenicu da postoje prilike u kojima politička okupljanja mogu biti opasna za javni red i poredak te da bi ona morala biti čvrsto kontrolirana ili čak zabranjena. Međutim, upozorava, "u mnogim se društvima ova hipotetička opasnost koristi kao izlika da se opozicijskim grupama osporava sposobnost mobilizacije radi potpore alternativnih politika ili lidera... Očito, nijekanje prava na slobodno organiziranje radi političkog djelovanja najopćenitiji je oblik pokušaja da se spriječi djelotvorna mobilizacija opozicije u upravljanju druš-

tvom... Kontrole nad ekstremističkim strankama, kao što su mnoge fašističke i komunističke partije, koje osporavaju legitimnost demokratskih institucija, razumljive su – ali one ipak predstavljaju ograničenja za slobodu".⁵ Ovaj problem između kontrole političkog ekstremizma u društvu, koji realno može ugroziti slobodu, i njegove tolerancije zaista je složeno teorijsko i praktično političko pitanje demokracije. Pokazuje se da pretjerana kontrola može ugroziti slobodu jednako kao i ekscesivna tolerancija onih kojima sloboda i demokracija "ne leže na srcu". Upravo je stoga tolerancija pitanje "mjere" između raznih ekstrema i alternativa. Mnogi su ovaj problem pokušavali riješiti, čak na veoma različite načine.

Evo dva potpuno različita pokušaja. J. Raz (1988.), primjerice, u svome radu o autonomiji, toleranciji i načelu štete otprilike zastupa ovo: da bi pojedinac bio slobodan, mora biti autonoman, a da bi bio autonoman, mora slijediti koncepciju dobrog života ili moralno prihvatljive opcije. Autonomija je vrijednost samo ako se ostvaruje u slijeđenju dobrog života. Ali moralna teorija koja priznaje vrijednost autonomije neizbježno podržava pluralistički pogled, a "moralni pluralizam gledašte je po kojem postoje razni oblici i stilovi života koji svjedoče različite vrline i koji su inkompatibilni".⁶ Međutim, ovi inkompatibilni oblici života, iako uvažavaju autonomiju, moraju biti moralno prihvatljivi, tj. moraju slijediti neku koncepciju dobrog života. Drugim riječima, autonomija kao praktična sloboda mora biti moralno prihvatljiva, iako ne mora biti moralno identična – može biti moralno inkompatibilna. Raz, međutim, smatra da za moralni pluralizam nije dostatno postojanje inkompatibilnih i ujedno moralno prihvatljivih načina života. To nije dostatno za moralni pluralizam ili pluralizam moralne autonomije. "Moralni pluralizam zahtijeva ne samo da su inkompatibilni oblici života moralno prihvatljivi već da oni iskazuju različite vrline, od kojih se svaki slijedi radi njega samoga. Ako aktivni i kontemplativni životi nisu samo inkompatibilni već također iskazuju distinktivne vrline, onda je potpuni moralni perfekcionizam neodrživ. Koji god način života netko slijedio, postoje vrline koje zaobilazi jer su one raspoložive samo ljudima koji slijede alternativne i inkompatibilne forme života... Vjerovanje u vrijednosni pluralizam jest vjerovanje da postoji nekoliko oblika života". Tako definirani moralni pluralizam je tzv. slabi moralni pluralizam itd. Kakvo je mjesto tolerancije u ovakvoj koncepciji pluralizma moralne autonomije? Na to pitanje Raz odgovara precizno: "Svi ovi oblici života su ne samo moralno legitimni već također takvi koji trebaju biti raspoloživi ako će svi pojedinci imati autonomiju. Stoga poštivanje autonomije koje zahtijeva kom-

5

R. D. Gastil, *Freedom in the World, Political Rights & Civil Liberties*, 1988-1989.

6

J. Raz, *Autonomy, toleration and the harm principle*, in S. Mendus (ed.), *Justifying Toleration*, Cambridge Univ. Press, 1988., str. 159.

7

J. Raz, 1988., op. cit., str. 159.

petitivni moralni pluralizam također uspostavlja potrebu za tolerancijom".⁸ Naravno, ovako shvaćena autonomija može generirati konflikte između moralno vrijednih ali inkompatibilnih oblika života. Rješavanje ovih konflikata uvjet je postojanja naznačene autonomije. Nema autonomije bez njezinog uvažavanja. A jedini način da se ona uvažava jest da se uvažava načelo tolerancije. "Dužnost tolerancije jedan je aspekt dužnosti poštivanja autonomije".⁹ To bi bilo osnovno u Raza. Ipak treba reći da ovdje nije baš sve jasno glede moralnog pluralizma. Jasno je da mogu postojati različiti stilovi života, ali nije baš sve jasno glede moralno različitih stilova života. Znači li to da netko može biti pošten, hrabar, lojalan, ali radno, socijalno itd. bitno neodgovoran; da može biti točan, pouzdan, iskren, marljiv, ali nepravedan i nepošten itd.? To iz Razova apstraktnog izlaganja u vezi s moralnim pluralizmom nije posve jasno. Stoga su u pravu oni koji tvrde da ovoj teoriji autonomnog građanina nedostaje jasna i konzistentna teorija vrline.

Drukčije objašnjenje odnosa kontrole ekstremizama u društvu i njihove tolerancije, odnosno između zaštite (štićenja) slobode i njene tolerancije, nalazimo u novijem radu Stephena Nathansona (1994.). I ovo stajalište polazi od morala, ali ne od moralnog pluralizma kao načina i životnog cilja. Kao prvo, ovaj autor ne smatra da se struktura i bit moralnosti može izvesti iz mnoštva ciljeva koje pojedinci mogu imati ili sebi postaviti. Pojedinci, primjerice, mogu kao cilj imati osobnu sreću ili grupnu sreću, proizvodnju znanja i sl. Ali ako bi to bila struktura moralnosti, "tada bi postojao mandatni cilj (ili skup ciljeva) i od svih bi bilo moralno zahtijevati da teže prema njemu".¹⁰ Ovaj autor smatra da to nije ispravno, tvrdeći da moralnost dopušta posjedovanje vlastitih ciljeva i da ona ne propisuje bilo koji pojedini cilj kao mandatni za sve nas. Prema tome, "moralnost nema prema cilju orijentiranu strukturu" (Nathanson, op. cit. 381). Životni ciljevi, dakle, mogu biti veoma različiti (profesionalni, socijalni, politički, humanitarni, pastoralni), a moralnost ne može biti izvedena iz takve raznovrsnosti. Ovdje nije riječ o moralnome pluralizmu o kojemu govori J. Raz, već o teleološkom pluralizmu. Možemo imati pluralizam ciljeva, ali ne i moralni pluralizam. Bit moralnosti nije u raznovrsnosti životnih ciljeva nego u prihvaćanju "moralnih ograničenja u odnosu na radnje učinjene za ostvarivanje bilo kojeg cilja".¹¹ Moralnost nam, dakle, govori da možemo "težiti našim vlastitim

8

J. Raz, 1988. op. cit., str. 165.

9

J. Raz, 1988. op. cit., str. 165.

10

S. Nathanson, Nacionalizam, patriotizam i tolerancija, *Filozofska istraživanja*, 1994., br. 45-54, str. 389.

11

S. Nathanson, 1994., op. cit., str. 379.

ciljevima, dok postoje stvari koje ne smijemo učiniti za njihovo ostvarenje".¹² Ova pozicija je veoma jasna. Autonomija pojedinaca jest u izboru ciljeva, a ne u načinu njihova ostvarivanja. Čini nam se da je ovo obrazloženje veoma razložno, jer ono ne sputava autonomiju (slobodu izbora), ali ne odstupa od biti moralnog fenomena (načina regulacije ljudskog ponašanja). Što je ovdje, tj. u ovome kontekstu shvaćanja moralnosti i slobode, bit i funkcija tolerancije?

Iz navedene se perspektive može vidjeti da bit moralnosti nije ideal potpune dopustivosti. "Dok ideal tolerancije počiva na priznavanju vrijednosti ljudskog bića, potpuna dopustivost pretpostavlja oblik nihilizma ili ravnodušnosti prema svim vrijednostima. Istinska tolerancija ima za svoj cilj stvaranje prilika u kojima će ljudi živjeti nepovrijeđeni, čak i onda kada njih same, ili neke aspekte njihove kulture, ne vole ostali članovi društva. Takve prilike mogu opstojati samo ako se neke oblike radnje smatra nepodnošljivima. Takve radnje moraju biti zabranjene i moraju biti uloženi naponi za njihovo sprečavanje".¹³ Nathanson ipak primjećuje da točne granice tolerancije predstavljaju stvar rasprave. On i tada pokušava biti precizan, tvrdeći da i moralnost i ideal tolerancije "predstavljaju ljudske pokušaje stvaranja životnih struktura unutar kojih ljudi mogu nastojati ostvariti svoje osobne i javne ciljeve, istodobno poštujući pokušaje drugih ljudi da, također, nastoje ostvariti svoje osobne i javne ciljeve" (str. 391). Možda drugačije kazano, bit tolerancije nije u dopuštanju načina ostvarivanja individualnih životnih ciljeva, nego u mogućnostima slobode izbora tih ciljeva i stvaranja uvjeta za njihovo ostvarivanje. Ovo je stajalište bitno različito od koncepcije moralnog pluralizma o kojemu govori J. Raz.

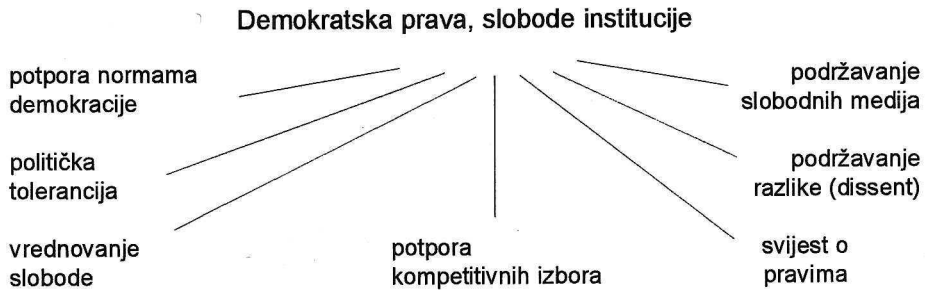
Vratimo se još položaju političke tolerancije u strukturi demokratske političke kulture građana. Gibson je sa suradnicima ispitivao stavove građana (u SAD-u i Rusiji) prema određenim komponentama demokratske političke kulture (vidi grafički prikaz). Putem faktorske analize utvrdio je jedinstvene indekse – umjesto čitavog niza pojedinačnih stavova – kao mjere za svaku pojedinu komponentu te kulture. Tako definirani indeksi zapravo su predstavljali pokazatelje za svaku komponentu političke kulture i služili su kao varijable za daljnju analizu odnosa između njih. Ovi autori su, primjerice na ruskom istraživanju, primjenom faktorske analize veza između definiranih indeksa političke kulture ustvrdili da se na temelju tih veza može definirati jedan uopćeni (generalni) faktor ili indeks demokratske političke kulture, koji su nazivali indeksom potpore demokratskim pravima, slobodama i institucijama. Taj je indeks grafički prikazan ovako:

12

S. Nathanson, 1994., op. cit., str. 381.

13

S. Nathanson, 1994., op. cit. str. 389.

Iz navedenog grafikona posve je jasno da je politička tolerancija ruskih građana različitih dobnih skupina dala najmanji doprinos jednom zajedničkom indeksu, koji se može odrediti kao stav potpore demokratskim pravima, slobodama i institucijama. Politička tolerancija daje pozitivan doprinos ovome zajedničkom faktoru (stavu koji općenito govori o podržavanju demokracije i slobode), ali je taj doprinos minoran. Na apstraktnoj razini ruski bi građani podržavali slobodu, norme i institucije demokracije, ali bi slabo tolerirali svoje političke protivnike. R. Dahl, jedan od značajnijih američkih teoretičara demokracije, tvrdio je da je upravo toleriranje prava na opozicijsko političko djelovanje jedno od temeljnih političkih prava te da je tolerancija tog prava gotovo ključna za samu bit političke tolerancije. Ako, dakle, nema tolerancije političke oporbe, napose ako ona ne dolazi do onih na vlasti, onda politička tolerancija gubi smisao ili svoju djelotvornost. Druga je stvar rizik koji takva tolerancija nosi sa sobom, odnosno pitanje njenih ograničenja. O tome problemu smo već podrobno raspravljali. Ali se ovdje ponovo pokazuje opravdanom tvrdnja S. Nathansona kojom on misli kako je bolje reći da su "tolerantni oni ljudi koji ne bi spriječili ono što ne vole, čak i kada bi imali moć da tako učine. Da li ljudi jesu ili nisu tolerantni ne ovisi o tome imaju li ili nemaju moć spriječiti ono što ne vole"¹⁴. Očito je, dakle, kada oni na vlasti, posjednici moći, počinju sprečavati ono što ne vole ili prema čemu imaju politički prezir, prestaju biti tolerantni. Tolerancija prestaje ondje gdje počinje prisila. A znamo da je prisila ponekad potrebna, ali ne i neizbježna. Demokracija mora biti, kaže već citirani R. Gastil, nešto više od jednostavnog društva pobjednika i poraženih. Stoga vladajuća većina mora pokazivati gestu uvažavanja oporbe u glavnim odlukama vezanim za glavne probleme i kadrovske kombinatorike u društvu, čak i kada formalni zahtjevi sustava to ne zahtijevaju. Ako se većinska vlast ponaša prema načelu pobjednika i gubitnika u društvu, onda toleranciji u takvim okolnostima nema mjesta. Demokracija, dakle, nužno uključuje i traganje za konsenzusom u društvu, među svim oporbenim grupama, o glavnim problemima od javnog interesa. To je napose važno u društvima u kojima stranka ima većinsku vlast.

Zato ponekad iznenađuju tvrdnje nekih političara u nas koji misle da je demokracija isključivo stvar većine. Točno je da je danas većinski model demokracije najprecizniji, ali se javljaju i druge teorije demokracije, kao što je teorija pluralne demokracije, pa teorija supstantivne demokracije itd. Mislim da sve te teorije ne moraju derogirati načelo većine, već samo mogu biti demokratska dopuna tome načelu.

Iz svega jasno proizlazi da je tolerancija pitanja mjere, ali i pitanje intenziteta. Ona je poput dobrog lijeka: ako ga uzmete previše, neće biti dobro, a ako ga uzmete malo, možete proći još gore.

Još neki nalazi J. Gibsona (1993.) o opaženoj političkoj slobodi na razini sustava vlasti i na razini interpersonalnih odnosa mogu nam pojasniti mjesto i ulogu političke tolerancije u demokraciji. Njega je, naime, zanimalo kako građani opažaju političku slobodu odnosno mogućnosti za slobodno političko djelovanje u kontekstu ograničenja toj slobodi, koja mogu dolaziti od sustava vlasti i u kontekstu interpersonalnih (prijateljskih, susjedskih itd.) odnosa u kojima pojedinac svakodnevno živi. Pri tome je pošao od raširene liberalne definicije slobode, prema kojoj se sloboda shvaća kao sposobnost pojedinaca da slobodno biraju i slijede svoje ciljeve bez vanjskih ograničenja i prisile. Važno je kako pojedinci doživljavaju svoju slobodu ili mogućnost za slobodno djelovanje u društvu. To je ponekad važnije od objektivnih mogućnosti za njihovu slobodu. Tako se razlikuju subjektivna od objektivne slobode. Vjerojatno je da između objektivne i subjektivne slobode postoje jake korelacije, ali to ne mora uvijek biti tako.

Gibsona je zanimalo kako građani (u SAD i Rusiji) opažaju ograničenja svoje slobode, koja mogu doći od sustava vlasti (vladajućih struktura) i kako oni opažaju svoju slobodu u kontekstu interpersonalnih odnosa. Dobio je dva indeksa opažene slobode: 1. indeks opažene državne (vladine) represije prema političkim slobodama građana i 2. indeks samocenzure ili interpersonalnih ograničenja političke slobode pojedinca. Prvi indeks zasnivao se na hipotetičkoj situaciji u kojoj pojedinac ima želju da utječe na neke pogrešne vladine odluke i postupke. Ispitanicima je postavljeno pitanje bi li vlada njima dopustila mogućnost organiziranja javnih skupova, održavanja govora i drugih aktivnosti radi utjecaja na štetne državne odluke? Na temelju dobivenih odgovora formiran je prvi indeks (indeks opažene slobode u odnosu na moguću državnu represiju te slobode). Drugi je indeks formiran također na osnovi hipotetičke situacije u interpersonalnim odnosima pojedinaca, u kojima se pojedinac osjeća frustriranim govoriti o politici zato što bi drugi mogli pogrešno shvatiti njegove političke poglede ili zato što svaki govor o politici samo stvara neprijatelje itd. Tako je zapravo formiran drugi indeks (indeks samocenzure kao jedna mjera o subjektivnom doživljaju političke slobode u kontekstu interpersonalnih odnosa u kojima pojedinac živi).

Gibson je pronašao da su na oba indeksa (strukturnom ili državnom i interpersonalnom ograničenju) o političkoj slobodi ruski građani prolazili slabije od

američkih građana. I opažena represija i samocenzura bili su rasprostranjeniji u ruskih nego u američkih građana (bijelaca). Ali ono što je ovdje važno jest to da je Gibsona zanimalo u kakvom odnosu stoje razni oblici političke participacije građana i ovako opaženih sloboda. Zanimalo ga je, naime, kako opažene slobode (opažena represija i samocenzura) utječu na tri oblika političke participacije: na konvencionalnu političku participaciju, nekonvencionalnu političku participaciju i na privatne političke razgovore. Pokazalo se da opažena politička sloboda na bazi opažene represije nema značajniji utjecaj na bilo koji oblik političke participacije, dok je utjecaj samocenzure, što je zanimljivo, imao određene značajne učinke. Samocenzura je imala najjači učinak na privatne političke diskurse, kao jedan od načina političke participacije građana. Na temelju ovih i drugih analiza koje je proveo, Gibson je mogao zaključiti da opažene političke represije u Rusiji imaju male izravne političke posljedice: "ne samo da represija na uspijeva zakočiti političko ponašanje građana već opažena represija nije čak ni ukorijenjena u ideologiji i vrijednostima ruskih građana. Zapravo oni koji opažaju represiju ne predstavljaju neku posebnu socijalnu, političku ili ideološku skupinu".¹⁵ Gibson, što je posebno važno istaknuti, smatra da njegovi rezultati negiraju uvjerenja nekih vanjskih promatrača kako je suvremena ruska politička kultura samo puka ekstrapolacija stoljećima akumuliranih autoritarnih i represivnih političkih vjerovanja i vrijednosti. Pokazalo se da to nije tako te da opažanje represije nije vezano više ili manje za neku posebnu društvenu grupu. Ona je, tamo gdje se javlja, jednako raspoređena među razne društvene grupe. Dakle, opažanje represije gotovo je jednako raspoređeno kroz cijelo rusko društvo, ako je suditi prema navedenim rezultatima. Ako se ima na umu zavidna razina opažene slobode i distribucija opažene represije, onda ima osnove za optimistički zaključak kako u Rusiji postoji solidna pretpostavka za ostvarivanje demokracije, odnosno za prilog građana razvoju demokratskog društva.

Međutim, ako se na umu ima drugi podatak, a to je podatak o razmjerno visokoj razini rasprostranjene samocenzure (opažanja interpersonalnih ograničenja slobodnom političkom ponašanju), onda navedeni optimizam gubi svoje značenje, jer jako rasprostranjena samocenzura implicira tezu o postojanju kulturne netolerancije na razini interpersonalnih odnosa, koja, prema Gibsonovu mišljenju, više ograničava slobodu djelovanja nego stvarna i opažena državno-politička represija te slobode. U Rusiji, kaže Gibson, "građani su ograničeni ne strahom od države već strahom od reperkusija koje dolaze od njihovih prijatelja, obitelji i kolega. Ovo je napose značajno u Rusiji zato što je politička netolerancija jako rasprostranjena među masama i zato što političke razlike nisu još bile dostatno legitimizirane u ruskoj političkoj kulturi. Izgleda da samocenzura ipak reflektira općenito rasprostranjenu netoleranciju političke kulture".¹⁶ Zapravo uočena politička netolerancija utječe na razinu političke kom-

15

J. L. Gibson, Perceived Political Freedom in the Soviet Union, *The Journal of Politics*, 1993. Vol. 55, No. 4, str. 963.

petencije (djelotvornosti), a ovo na razinu političkog interesa i političke participacije. Bez osjećaja političke djelotvornosti (političke kompetencije: svijesti o spremnosti i sposobnosti utjecanja na politiku i strukture vlasti), kako su već davno pokazali Almond i Verba (1963.), građani nisu sposobni za političku participaciju, a bez političke participacije oni i nisu građani nego podanici vladajućih društvenih struktura.

Politička netolerancija koja se kreće na razini interpersonalnih odnosa može biti faktor koji ozbiljno koči razvoj političke djelotvornosti (kompetencije), a ova može imati značajne negativne posljedice, kao što je Gibsonovo istraživanje i pokazalo, na političku participaciju kao značajnu praktičnu mjeru demokracije i slobode. Kako stvari u vezi s ovim stoje u nas, tek bi trebalo sustavnije istražiti, ali na temelju nekih naših istraživanja ima naznaka da bi rezultati bitno išli u smjeru Gibsonovih nalaza.

Iz svega navedenog slijedi da je politička tolerancija u strukturi demokratske političke kulture bitan i zapravo praktični test o djelotvornosti demokratske političke kulture u uspostavljanju, razvoju i održavanju demokracije. Prema tome, toleranciju treba u građana poticati, odgajati i njegovati, a napose u političara, kako bi sjeme slobode moglo rasti u smjeru razvoja i ostvarivanja svakog pojedinca i njegove zajednice. Sloboda nije apsolutna istina i jednonmlje, nego pluralizam, individualizacija i civilizirano dogovaranje zajedničkog interesa. A na tome putu, putu slobode, tolerancija ima svoje veliko značenje, iako i određene rizike – ali zbog tih rizika ne možemo odustati od sretno pronađenog sredstva slobode. Tolerancija je istodobno sjeme i plod slobode. U toj razlici između sjemena i ploda krije se i potreba za njenom neprestanom kultivacijom, a tu se krije i potreba odgoja za slobodu i demokraciju. A na tom velikom zadatku, dakle zadatku građanskog odgoja, treba poraditi odmah.

LITERATURA

- V. Vujčić, *Politička kultura i politička socijalizacija*, Alinea, Zagreb, 1993.
- G. A. Almond and S. Verba, *The Civic Culture*, Princenton Univ. Press, 1963., str. 498.
- J. L. Gibson, R. M. Duch, and K. L. Tedin, Democratic Values and the Transformation of the Soviet Union, *The Journal of Politics*, 1992., Vol. 54, No. 2, str. 330.
- R. D. Gastil, *Freedom in the World, Political Rights & Civil Liberties, 1988-1989.*, Freedom House, 1989., str. 20.
- J. Raz Autonomy, toleration and the hram principle, in S. Mendus (ed.), *Justifying Toleration*, Cambridge Univ. Press, 1988., str. 159.
- S. Nathanson, Nacionalizam, patriotizam i tolerancija, *Filozofska istraživanja*, 1994., br. 45-54, str. 389.
- J. L. Gibson, Perceived Political Freedom in the Soviet Union, *The Journal of Politics*, 1993. Vol. 55, No. 4, str. 963.

POLITICAL TOLERANCE WITHIN THE STRUCTURE OF DEMOCRATIC POLITICAL CULTURE

Vladimir Vujčić

Faculty of Political Sciences, Zagreb

In this work the author analyzes the position and role of political tolerance within the structure of democratic political culture and their functional relationship towards democracy, i.e. freedom. The analysis is primarily based on research of the democratic political culture in the U.S.A. and Russia by J.L.Gibson. The results of his research indicate that the citizens of Russia (the Moscow area) have acquired an enviable level of democratic political culture in all dimensions of this phenomenon except in the dimension of political tolerance. Only about 19% expressed the attitude of political tolerance towards oppositional groups in society, while in the U.S. this percentage was twice as high. The Russians were inferior to the Americans in some other findings as well. Russian citizens, for example, displayed a relatively high level of self-censorship (observation of inter-personal limitations for free political behavior). A conclusion could be therefore drawn that a high degree of self-censorship, as was the measure of distrust of one towards the other, can be more damaging for the development of democracy than observed repression coming from the power structure, i.e., from the regime.

POLITISCHE TOLERANZ IN DER STRUKTUR DEMOKRATISCHER POLITISCHER KULTUR

Vladimir Vujčić

Fakultät der politischen Wissenschaften, Zagreb

Vorliegende Arbeit analysiert Stellung und Bedeutung politischer Toleranz in der Struktur demokratischer politischer Kultur sowie ihr funktionales Verhältnis zur Demokratie bzw. Freiheit. Die Analyse gründet sich in erster Linie auf die von J. L. Gibson durchgeführten Forschungen zur demokratischen politischen Kultur in den USA und in Rußland. Gibsons Forschungen ergaben, daß die russischen Bürger (Bezirk Moskau) ein beachtliches Niveau demokratischer politischer Kultur in allen ihren Dimensionen aufweisen, ausgenommen jedoch die Dimension der politischen Toleranz. Lediglich 19% bezeugten politische Toleranz gegenüber oppositionellen Gruppen in der Gesellschaft, während der entsprechende Prozentsatz in den USA doppelt so hoch lag. Auch bei einigen weiteren Messungen waren die Russen den Amerikanern unterlegen. Die Resultate zeigten einen relativ hohen Grad an Selbstzensur (Wahrnehmung interpersonaler Einschränkungen für freies politisches Verhalten) bei den russischen Bürgern. Dies ermöglichte die Schlußfolgerung, daß ein hoher Grad an Selbstzensur sowie fehlendes Vertrauen in die Mitmenschen schädlicher sind für die Entwicklung der Demokratie als wahrgenommene Repression, die von den herrschenden Strukturen (d.h. vom Regime) kommt.